

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТСТВА: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ «БАГАТСТВО – ПОТЕНЦІАЛ – РОЗВИТОК»

© 2017 СІЛАНТЬЄВ О. І.

УДК 330

Сілантьєв О. І. Теоретико-методологічні основи дослідження багатства: понятійно-категоріальний аналіз «багатство – потенціал – розвиток»

Мета даної статті полягає у виявленні можливостей удосконалення теоретичних підходів до розуміння сучасних процесів розвитку макроекономічних систем і формування цінності багатства. Проведено понятійно-категоріальний аналіз «багатство – потенціал – розвиток», використовуючи інтегральний, комплексний, системний та логічний підходи. Удосконалено теоретичні підходи до розуміння сучасних процесів, які відбуваються в світі та пов'язані із дегуманізацією суспільства, коли цінність багатства нав'язується штучним чином. Отримані результати мають широку можливість практичного застосування, особливо у сфері виробництва і просування товарів. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є поглиблене вивчення процесів формування цінності, продукування та споживання багатства в сучасних суперечливих умовах переходу до постіндустріального суспільства.

Ключові слова: формування цінності, багатство, потенціал, розвиток, сучасні економічні процеси, суспільство споживання.

Рис.: 1. **Бібл.:** 11.

Сілантьєв Олег Ігоревич – аспірант, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)
E-mail: silantsev.oleg@gmail.com

УДК 330

Сілантьєв О. И. Теоретико-методологические основы исследования багатства: понятийно-категориальный анализ «багатство – потенціал – развитие»

Цель данной статьи состоит в выявлении возможностей усовершенствования теоретических подходов к пониманию современных процессов развития макроекономических систем и формированию ценности богатства. Проведен понятийно-категориальный анализ «багатство – потенціал – развитие», используя интегральный, комплексный, системный и логический подходы. Усовершенствованы теоретические подходы к пониманию современных процессов, которые происходят в мире и связаны с дегуманизацией общества, когда ценность богатства навязывается искусственным путем. Полученные результаты имеют широкую возможность практического применения, особенно в сфере производства и продвижения товаров. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является углубленное изучение процессов формирования ценности, продуцирования и потребления богатства в современных противоречивых условиях перехода к постиндустриальному обществу.

Ключевые слова: формирование ценности, богатство, потенциал, развитие, современные экономические процессы, общество потребления.

Рис.: 1. **Библ.:** 11.

Сілантьєв Олег Ігоревич – аспірант, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, Полтава, 36014, Україна)
E-mail: silantsev.oleg@gmail.com

UDC 330

Silantiev O. I. The Theoretical-Methodological Foundations for Studying the Wealth: a Conceptual-Categorical Analysis of the «Wealth – Potential – Development»

The article is aimed at identifying possibilities for improving theoretical approaches to understanding the contemporary processes in the development of macroeconomic systems and the formation of value of wealth. A conceptual-categorical analysis of the «wealth – potential – development» was carried out using the integrated, complex, system and logical approaches. The article provides improved theoretical approaches to understanding the contemporary processes that are taking place in the world and are linked to the dehumanization of society, when the value of wealth is artificially imposed. The results obtained have a wide potential for practical application, especially in the sphere of production and promotion of goods. Prospect for further research in this direction is an in-depth study on the processes of formation of value, production and consumption of wealth in the current contradictory conditions of transition to post-industrial society.

Keywords: formation of value, wealth, potential, development, contemporary economic processes, consumer society.

Fig.: 1. **Bibl.:** 11.

Silantiev Oleh I. – Postgraduate Student, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)
E-mail: silantsev.oleg@gmail.com

Особливістю сучасного багатства є його двоїстість, коли воно стає передумовою та результатом соціально-економічного розвитку. Категорія «багатство» є відправною точкою дослідження розвитку сучасних макроекономічних систем, оскільки накопичене багатство становить базис будь-якого подальшого розвитку суспільства та зростання його благополуччя через спорідненні категорії «потенціал» та «розвиток». Особливу увагу має дослідження феномена відчуження об'єкта, як носія певних властивостей предмета багатства, від виявленої ідеї його існування – бути багатством. Це проявляється у відділенні багатства від його головної ознаки, а саме: бути носієм певної об'єктивної цінності, що втілена у певній речі. Усе більше нарастають суперечки стосовно дієвості сучасних теоретичних підходів до розуміння сучасних процесів,

пов'язаних із формуванням і використанням багатства, ідентифікації його сутності та складових. Як наслідок, постає питання про фіктивність об'єктивної цінності сучасного багатства, яке проявляється в тому, що цінність певних благ обумовлена тим, як їх сприймає (оцінює) людина: її поглядами, цінностями та практикою.

Проблематику дослідження багатства і пов'язаних із ним понять висвітлено в роботах С. С. Шумської [10], І. М. Бобух [1], В. М. Тарасевич [9], Г. М. Яренко [11], О. О. Ляховця [7]. Проте у вітчизняній науковій думці переважно досліджують національне багатство та окремі його складові, а не категорію «багатство» як таке. Сучасна економічна думка характеризується відсутністю ґрунтовних праць, присвячених дослідженню глибинної сутності та виявленню зв'язків, що лежать у категорії «багатство», сконцентрувавши увагу переважно на окремих

формах його прояву, таких як: природні ресурси, основні засоби, грошовий та інтелектуальний капітали.

Категорія багатства є концептуальною відправною точкою для всієї економічної науки. Через значну широту цієї категорії її сутність може відрізнятися залежно від сфери (галузі) використання. На найзагальнішому рівні економісти визначають багатство як «дещо цінне», що охоплює як суб'єктивний характер ідеї, так і саму ідею, яка не є фіксованою або статичною. Багатство – це щось, що знаходиться понад природних людських потреб, утворюючи надлишок, є достатком матеріальних або нематеріальних цінностей у людини чи суспільства. Словник української мови дає декілька визначень поняттю «багатство». Згідно із цим джерелом, «багатство» – це велике майно, цінності, гроші; сукупність матеріальних цінностей (надра землі, тваринний і рослинний світ); сукупність духовних цінностей; велика кількість чогось, багатоманітність; щось дуже цінне, важливе, значне, наприклад, здоров'я людини [8, с. 316]. ООН визначає багатство як грошове мірило, суму природних, людських і матеріальних активів. Природний капітал включає в себе землю, ліси, горючі корисні копалини та мінерали. Людський капітал – освіту та навички населення. Матеріальний або виробничий капітал – машини, будівлі та інфраструктуру [3].

Багатство можливо розглядати в контексті співвідношення, накопичення цінностей одним суб'єктом економічних відносин стосовно іншого. Як результат, істинна сутність багатства пізнається в порівнянні. Наприклад, багатого вважається та людина, яка володіє значним обсягом певних цінностей у порівнянні з іншими членами суспільства. Для макроекономічної системи багатство буде проявлятися в різниці між активом і пасивом усіх видів матеріальних і нематеріальних активів країни на певний проміжок часу. Особливістю багатства є його двоїстість (суперечливість), коли воно одночасно є результатом і передумовою соціально-економічного розвитку. Категорія «багатство» є своєрідною основою, фундаментом, на якому будується подальший розвиток суспільства та зростання його благополуччя. Розвинута країна – це переважно багата країна, у той час, як багата країна не завжди є розвинутою. Також багатство можна визначити як все, що розширює вибір, можливості людини. З цієї точки зору речі, послуги, природні ресурси, гроші, знання та навіть обсяг вільного часу можуть розцінюватись як багатство. Якщо суспільство володіє достатнім обсягом матеріальних і нематеріальних благ, які можуть кількісним способом задовольнити потреби його членів та самої системи, можна говорити, що таке суспільство багате. Варто зазначити, що в різних часових періодах багатство може втілюватись або ототожнюватись із різними видами активів.

Особливої уваги вимагає дослідження феномена відчуження об'єкта як носія певних властивостей предмета багатства (від виявленої ідеї його існування – бути багатством). Це проявляється у відділенні багатства від його головної властивості, ознаки, функції, а саме: бути носієм певної об'єктивної цінності, що втілена в певній речі. Як наслідок, цінність багатства стає залежною від

сприйняття людиною і виникає лише тоді, коли сама людина вважає певну річ (інформацію чи знання) цінною, незалежно від внутрішньої сутності та природи цих самих речей. Тобто, якщо людина і суспільство вважають, що певний об'єкт (річ або послуга) представляють для них цінність, то це благо стає багатством як таким. Іншими словами, багатство стає багатством лише у свідомості людини, а потім, коли в суспільстві вже затвердилося розуміння певної речі як багатства, воно, своєю чергою, формує уявлення людини.

У сучасних умовах феномен відчуження набуває істотної специфічності. Практичне вираження проблеми ідентифікації цінності багатства пов'язано з дегуманізацією – деструктивним явищем розвитку сучасного суспільства. Воно проявляється в тому, що цінність багатства нав'язується соціуму штучним чином, формуючи уявлення людей та суспільства в цілому про цінність благ і послуг, які такими, тобто корисними, насправді не є. Це зумовлює постановку питання про дієвість теоретико-методологічних засад з розуміння сучасних процесів, формування та використання багатства, ідентифікації його сутності та складових.

Для формулювання основної системи наукових поглядів щодо цього необхідне узагальнення фіктивності об'єктивної цінності сучасного багатства через суб'єктивне. Відповідно до цього підходу багатство лишається якоюсь об'єктивною цінністю, що лежить у самій сутності речей, і постає віддзеркаленням (відображенням) внутрішнього світу людини, її оцінок, установок, що знаходять своє вираження у предметах (об'єктивізації) ідеального (ідеї багатства) у матеріальному (речі як об'єктивованого багатства), тим самим набуваючи якостей та ознак, що роблять їх багатством. Якщо перефразувати, то будь-який предмет не представляє собою жодної цінності, і в ньому не знаходиться якась об'єктивна корисність, що робить її багатством. У цьому випадку формування багатства відбувається не у внутрішній сутності речей, а у зовнішній, що представляє собою свідомість людини. Будь-який предмет постає за своєю сутністю як дещо нейтральне, через це він не може розглядатись як багатство. Коли ці речі постають у свідомості людини, вони набувають якоїсь цінності, відбувається об'єктивізація ідеї багатства, що набуває певної форми, блага, послуги, грошей тощо.

Ідея багатства знаходить своє вираження (відображення) у речах. Джерелом ідеального (ідеї багатства) виступає людина. Її сприйняття багатства в подальшому втілюється в речах або послугах. Це дає можливість речам постати уособленням багатства, стати багатством. У відірваності від свідомості людини будь-яка річ безплідна, не корисна, пуста за своєю сутністю. Це робить людину оцінювачем корисності та цінності, тим самим нерозривно пов'язуючи поняття «багатство» з людиною як суб'єктом, як результат людини, її діяльності, її оцінок та потреб, її свідомості, яка знаходить вираження в матеріальному світі, об'єктивуючи ідею багатства у предметах, послугах тощо. Отже, людина переносить ознаки багатства на предмет, тим самим надаючи йому цінності, якогось сенсу.

Інший аспект категоріальної визначеності багатства – це питання про часткову відірваність багатства від його головної ознаки – бути втіленням багатства, що обумовлює саму його сутність. Уречевлюючись у певній формі, багатство постає як об'єкт відчуження від людини. Воно стає таким, тому що набуває ознак кінцевої продукції. Коли ідеальне втілюється в матеріальному (ідея стає річчю), то матеріальний об'єкт переймає ознаки та властивості ідеї, втілюючи ідею багатства в собі. У цьому випадку після того, як ідея набула своєї матеріальної форми, ставши багатством (об'єктивувалася), вона постає як відчужена від людини, а сама річ стає відображенням ідеї багатства в його матеріальному вимірі. Тим самим, з'являється певний вимір буття, у якому для того, щоб річ була багатством, йому вже не потрібен суб'єкт, який буде оцінювати її, визначаючи, є річ уособленням багатства чи ні. Вона вже стає втіленням багатства завдяки тому, що така річ є носієм та результатом самої ідеї багатства. Як результат, цінність речей визначається вже не їх затребуваністю людиною та її оцінкою, а затребуваністю речей для виробництва нового багатства, тобто самою сферою виробництва. Це проявляється у відділенні багатства від його первинної природної ознаки – бути скарбом, а саме: бути засобом збереження цінності, зводячи його в сучасних умовах до ідеї багатства як засобу зростання через обіг, тобто обігного фактора соціальної динаміки. У результаті, істинна цінність багатства проявляється через його функцію (здатність) продукувати нові блага та послуги, бути основним, обігровим, позичковим та авансованим капіталом, брати участь у суспільному виробництві нових благ і послуг. Підсумовуючи, багатство можна звести до людини як кінцевого його споживача. Однак можливо виділити той сегмент багатства, що створюється для існування інших видів багатств, продукування нових благ і послуг. Цей факт наочно проявляється у наш час, з одного боку, у фіктивному характері сучасного багатства (в його обумовленості вимірами людської практики), а з іншого – зростаючою об'єктивністю світу багатства, його відчуженістю від людини.

Іншою, не менш важливою категорією понятійно-категоріального аналізу «багатство – потенціал – розвиток» є категорія потенціалу. Етимологія потенціалу походить від латинського «potencia» чи французького «potential» і означає «можливий», «здатний». У філософському сенсі потенціал – це реальна можливість або абстрактна, підкріплена низкою умов, тоді як абстрактна можливість за сутністю є здатністю [6]. Потенціал – це якість, ознака, яка характеризує максимально можливий граничний рівень досягнення вірогідних стратегічних цілей. Категорія потенціалу та пов'язані з нею поняття «економічного потенціалу» та «потенціалу розвитку» набули широкого розповсюдження в сучасній науковій літературі. Категорія «потенціал» активно використовується в сучасній науці та відображає різні приховані можливості залежно від сфери застосування названої категорії та діяльності, яка описується. Поняття «економічний потенціал» почало застосовуватися в науковій літературі наприкінці 1930-х років, досягнувши піку наприкінці 70-х ХХ ст. [4]. У той час, як інтерес до поняття «потенціал розвитку» став проявлятися пізніше, лише з кінця 1950-х років, досягнувши піку в 1991 р. [5]. Підвищення інтересу науковців до категорії «потенціал» стало результатом поступового вичерпання ресурсів екстенсивного економічного зростання, що змусило вчених повернути напрям наукової діяльності в бік пошуку стимулів та нереалізованих резервів для формування нових точок зростання.

У сучасній науці потенціал розглядається переважно як можливість, наявні сили, запаси чи резерви, які можуть бути використані для виробничої діяльності чи економічного зростання. У контексті нашого дослідження ми визначаємо потенціал як наявні, але не використані резерви, джерела, можливості, які за певних умов можуть бути мобілізовані відповідно до конкретної цільової спрямованості, якою є приріст багатства, у цілях розвитку соціально-економічної системи. Отже, під потенціалом необхідно розуміти нереалізовану, але реально існуючу можливість макроекономічної системи створювати вигоду або джерела, можливості та запаси, які за певних умов можуть бути мобілізовані та використані для досягнення певної мети. Потенціал є базовим елементом будь-якої макроекономічної системи, який втілює в собі цілі, рушійні сили та джерела її розвитку. Визначення сутності категорії «потенціал» має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє, врахувавши всі особливості структури, умов і специфіки його застосування, найбільш точно визначити підхід до його вимірювання, оцінки й управління.

Дослідження класифікації дозволило нам відзначити велику кількість форм, в яких існує потенціал, залежно від видів його прояву та сфери застосування. Традиційно в наукових працях з теорії потенціалів розрізняють такі його види: економічний, науково-технічний, виробничий, трудовий, природно-ресурсний, підприємницький, інтелектуальний, фінансовий, інноваційний потенціал та інші [2]. Особливу значимість для подальшого аналізу має виділення об'єктивних складових потенціалу (пов'язаних із матеріально-речовою базою: природний, фінансовий; виробничий, трудовий, інноваційний тощо) та суб'єктивних (пов'язаних із нематеріальними активами: науковий, технічний, технологічний, інформаційний, інтелектуальний, організаційно-управлінський, адміністративний тощо).

Особливістю поняття потенціалу є те, що воно характеризує динаміку, оскільки сутність потенціалу проявляється лише у процесі його використання (застосування). Потенціал будь-якого досліджуваного предмета виявляється лише у зв'язку з певним процесом, метою, кінцевою ціллю застосування ресурсів. При цьому важливо зауважити, що через широкий спектр прямого та опосередкованого впливу ендогенних та екзогенних факторів на кінцевий результат неможливо однозначно сказати, який саме вплив – позитивний чи негативний – принесе спроба реалізації потенціалу. Лише використавши потенційні можливості, можна точно сказати про їх цінність та значущість для розвитку та зростання благополуччя суспільства. Для забезпечення ефекту розвит-

ку системи необхідно, щоб використання супроводжувалося саме позитивним результатом. Лише в цьому випадку можна говорити про його цінність.

За сприятливих умов нарощування потенціалу та його використання розглядається як безперервний процес, кожен компонент якого взаємодоповнює та посилює вплив один одного. Якщо при використанні потенціалу цього не відбувається, постають три ключові питання: 1) «Чи були мобілізовані резерви потенційними точками зростання?»; 2) «Чи їх споживання відповідало поставленій цілі?»; 3) «Чи ефективно вони були спожиті?». Отже, категорія потенціалу тісно пов'язана з категорією ефективності.

Широке трактування категорії «потенціал» дозволяє включити у структуру дослідження великий спектр факторів, приділивши особливу увагу так званій соціально-економічній складовій, інститутам, структурній організації та ефективності взаємодії суб'єктів економічної діяльності, задіяних у формуванні трансакційних витрат у межах макроекономічної системи та суспільства в цілому. Ці питання є дуже важливі та потребують подальшого глибокого вивчення.

Категорія «потенціал» тісно пов'язана з категорією «розвиток». Від здатності найбільш продуктивно споживати ресурси та ефективно використовувати потенціал залежить розвиток будь-якої макроекономічної системи. Розвиток є рухом від простого до складного, від нижчого до вищого, у результаті якого відбувається утворення якісно нового об'єкта чи його стану. Розвиток – це здатність системи змінюватися під дією внутрішніх чи зовнішніх чинників, що обумовлено зміною її властивостей внаслідок трансформації існуючих компонентів у структурі такої системи. Цей процес супроводжується необоротністю зміни цілісності предмета, витісненням старого, появою нового. В основі розвитку лежать внутрішні суперечності макроекономічної системи, які виникають у процесі її адаптації до нових умов, викликів. Результатом такої взаємодії стає її еволюція, рух від простої форми до вищої, більш складної, досягнення макроекономічною системою якісно нового стану через механізм формування структурних змін і нових ознак, характеристик і властивостей.

Аналіз сучасних підходів до з'ясування сутності розвитку дозволив виділити п'ять основних суджень. *По-перше*, розвиток трактується як процес. *По-друге*, в основі розуміння сутності розвитку лежать якісні та об'єктивні зміни. *По-третє*, як процес змін розвиток є переходом від одного стану в інший, процесом зміни у часі певних економічних або соціальних параметрів економічної системи. *По-четверте*, сутність розвитку ідентифікується через ознаку «рух» – як рух уперед, під час якого відбувається зміна вже існуючої системи та виникнення на її основі іншої, з новими якісними властивостями. *По-п'яте*, сутність розвитку визначається через механізм загострення та розв'язання суперечностей, що зумовлює настання нових станів існування системи.

Розвиток макроекономічної системи може бути екстенсивним або інтенсивним. Екстенсивний шлях розвитку – це спосіб збільшення обсягу виробництва за ра-

хунок кількісних факторів (уведення в експлуатацію нових об'єктів, збільшення штату працівників тощо). Цей тип розвитку завжди обмежений обсягом природних і трудових ресурсів. Інтенсивний шлях розвитку ґрунтується на підвищенні продуктивності та ефективності продуктивних сил суспільства, дозволяючи подолати ресурсні обмеження такого руху. Потрібно зазначити, що такий показник, як обсяг ВВП, може відображати як інтенсивні, так і екстенсивні зміни, що відбуваються в суспільстві, оскільки постає результативним системним показником, що відображає кількісні та якісні зміни економіки на площині часових координат.

Розвиток може бути екзогенним та ендегенним. *Екзогенний розвиток* зумовлений впливом на макроекономічну систему, чинників, що діють іззовні. За впливу *ендогенних чинників* джерело розвитку знаходиться у центрі макроекономічної системи; відбувається рух із середини на зовні.

Процесу розвитку властива велика різноманітність конкретних видів і форм. З огляду на дослідження потенціалу розвитку соціально-економічних систем виділено такі з них: еволюційна і революційна форма руху; прогрес і регрес. Розвитку в *еволюційній формі* властиві поступові кількісні та якісні зміни, а в *революційній* – стрибкоподібний перехід від одного стану системи до іншого. *Прогресивний розвиток* – це зміна якості системи, що забезпечує перехід від нижчого її стану до вищого. *Регресивна динаміка* зумовлює зниження якісного рівня системи, деградацію організації, погіршення її якісних і кількісних характеристик.

Розвиток є постійним процесом створення – накопичення (обігу) – споживання (інвестицій) багатств макроекономічною системою та суспільством в цілому. Економічні дослідження багатства методологічно чітко пояснюються основними законами діалектики. Завдяки ним можна виявити та пояснити глибинні процеси, що лежать в основі розуміння сутності економічного розвитку сучасних суспільних систем. Закони діалектики мають чинність для будь-якого процесу розвитку та будь-яких форм його прояву.

За Г. В. Ф. Гегелем, фундаментальні основи та причини розвитку суспільних систем підпорядковуються закону єдності та боротьби протилежностей, згідно з яким джерелом розвитку є внутрішня суперечність, боротьба між старим і новим, дії та протидії, протилежними тенденціями та властивостями об'єкта. Під суперечністю сучасна наукова думка розуміє єдність взаємовиключних тенденцій, властивостей предмета або процесу. Протилежності, що постійно перебувають у взаємодії між собою, єдності – постійно заперечують і протидіють одна одній. Таке явище має назву діалектичної суперечності, що виступає джерелом саморуху, поштовху до розвитку та еволюції. Щодня будь-яка макроекономічна система у процесі свого функціонування стикається з новими викликами, адаптується до них, майже непомітно змінюючи свою структуру під впливом її внутрішнього та зовнішнього середовища. Якщо система не може адаптуватися до таких змін, відбувається накопичення внутрішніх суперечностей всередині сис-

теми. Результатом неможливості компенсувати накопичені внутрішні суперечності стає розрив, кардинальна зміна зв'язків між структурними одиницями системи, її елементами, інститутами та суб'єктами економічної діяльності, що на практиці виражається в суперечливому перехідному періоді будь-якого суспільства. Залежно від можливостей макроекономічної системи, обсягу наявних ресурсів, еластичності та здатності системи адаптуватися до змін наслідком стає її рух уперед (розвиток, прогрес, зростання), назад (депресія, криза, регрес) або рух на місці (стагнація, застій). Неможливість системи компенсувати або вирішити ці протиріччя породжує застійні явища, кризи, регрес і рух назад. У випадку, коли ресурсів системи для подолання внутрішніх проблем недостатньо, однак їх вдається компенсувати, відбувається стагнація, застій. Якщо можливості системи дозволяють їй адаптуватися, встановити нові зв'язки між елементами її структури та сформулювати нове середовище, яке дає змогу вирішити накопичені протиріччя, макросистема розвивається, відбувається якісна зміна її інституційного середовища. Це обумовлено станом, коли розвиток будь-якої макроекономічної системи чи суспільства в цілому є неможливим без вирішення накопичених нею суперечностей. Для економічної системи це виглядає як боротьба потреб її членів та продуктивних можливостей сил суспільства. Оскільки людські потреби безмежні, у цьому випадку розвиток стає тісно залежним від технологій, продуктивності виробництва та організації суспільства, його інституційної структури.

Як наслідок, система еволюціонує, набуває нових якостей, властивостей у процесі її циклічного руху по спіралі до квазірівноважного (наближеного до рівноваги) стану. Циклічність розвитку досягається через накопичення внутрішніх суперечностей системи, вирішення яких стає «прорив», кардинальна зміна властивостей її елементів та самої системи, її вихід за межі звичного кола функціонування та її перехід на новий якісний рівень. Закон єдності та боротьби протилежностей розкриває сутність та механізм утворення рушійних сил розвитку, джерел його саморуху.

У сучасних умовах, специфікою яких є перехід від індустріалізму до постіндустріалізму, основними протилежностями за одночасної їх єдності є матеріальні (суто ринкові) цінності та інтелектуальні, морально-етичні, культурно-духовні (позаринкові). Саме вони визначають рушійні сили суспільного розвитку, якими в наш час є гуманізація та творча діяльність індивідів, а також здійснюють протистояння природу надприбутків корпорацій і споживацтву в секторі домогосподарств – силам, які засновуються на цінностях індустріального періоду розвитку соціуму.

Через такі поняття, як якість та кількість, які є ключовими в законі взаємного переходу кількісних змін у якісні, діалектика дозволяє пояснити, як відбувається сам процес розвитку. Якість визначає характеристику предмета, його властивість – те, що відрізняє його від усіх інших предметів. Аристотель визначав якість як побічну обставину, яка вказує на зміст, форму, властивості та механізм дії об'єкта, будучи зовнішньою оцінюючою формою, за допомогою якої визначається тип або вид

речі. Поняття якості дозволяє відрізнити одні речі від інших, ототожнюючись з їхнім буттям, завдяки системі зв'язків. Кількість є філософською категорією, яка характеризує предмет чи явище об'єктивного світу з позиції його числа або ступеню розвитку, вимірювання якої відбувається математичною нормою як одиниць певної множини. Це дозволяє кількісно порівнювати однакові якості чи властивості речей, абстрагуючись від несуттєвих ознак. Г. Гегель відзначав, якщо при зміні якості відбувається набуття речі нового стану (нової речі), то у випадку зі зміною кількості, у певних межах, такого не відбувається. Однак між кількісними та якісними змінами є зв'язок, оскільки будь-який предмет є втіленням одночасно кількості та якості.

Перехід кількісних змін у якісні відбувається через такі етапи: 1) явище чи предмет зазнає кількісних змін, які до певного моменту ніяк не позначаються на його якості; 2) нагромадження кількісних змін приводить до неможливості предмета залишати (зберігати) попередні свої якості, у результаті чого формується нова якість чи його стан. Перехід із одного якісно-кількісного стану в інший зумовлюється розв'язанням внутрішніх суперечностей системи.

У сучасних умовах становлення постіндустріальних відносин перехід кількості в якість проявляється передусім через структурні зміни, що відбуваються в системі: істотно підвищується роль інтелектуальної праці, розвиваються технології шостого технологічного укладу, зростає частка послуг у створеному валовому продукті, збільшується активність соціуму в соціальних мережах, підвищується роль громадянського суспільства та ін. Сучасна практика, таким чином, демонструє започаткування дії механізму, який здатен створити потенціал розвитку відповідно до імператива розбудови постіндустріального суспільства (нової системної якості буття соціуму).

Діалектичний закон заперечення заперечень відображає поступальний характер руху розвитку, з кожним циклом якого відбувається перехід у нову точку вперед або назад, а кардинальні зміни мають назву «прорив», «стрибок», «революція». Коли обсяг створених благ не може задовольнити потреби, відбувається накопичення у суспільстві проблем, без вирішення яких розвиток стає неможливим. Від їх вирішення залежить формування якісно нового стану, властивостей, що набуває практичне відображення в розвитку продуктивних сил і компонентів макроекономічної системи до того рівня, які могли б задовольнити наявні потреби суспільства. Процес розвитку досягається завдяки розриву зв'язків між існуючими компонентами системи, які пов'язані з відкиданням старої якості, та утворенням нових зв'язків для становлення і формування її нового стану, якостей та властивостей.

Процес розвитку необхідно одночасно розглядати як циклічний та безперервний, швидкість якого може зменшуватись або зростати. Циклічність процесу розвитку макроекономічної системи є наочною в графічному відображенні (рис. 1). Економіка є відкритою системою, в якій процес суспільного відтворення відбувається по спіралі, а сам процес є безперервним.

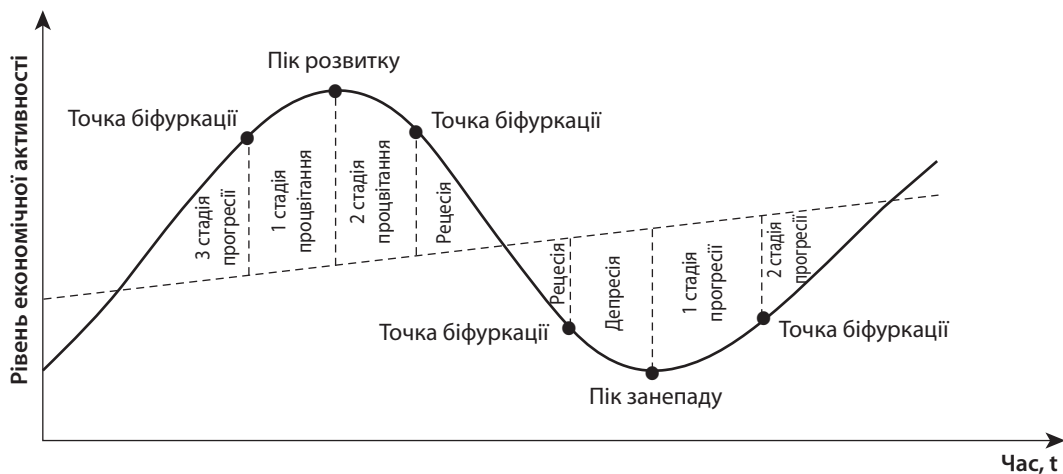

Рис. 1. Схематичне зображення процесу розвитку макроекономічної системи

Закон заперечення заперечень розглядає розвиток як процес спадкоємності, поступальності, що характеризується циклічним рухом по спіралі до чогось вищого, а сам закон тісно пов'язаний із законом єдності та боротьби протилежностей. Розвиток не виникає на порожньому місці, йому передують накопичення певних змін, «старого», на базі якого відбувається утворення «нового». Спадкоємність проявляється у зберіганні чогось позитивного від минулого стану, тих якостей, які ідентифікуються суспільством як корисні, беруть участь у процесі задоволення суспільних потреб, водночас із відкиданням тих, що вступили в конфлікт (суперечність) з потребами макроекономічної системи чи суспільства в цілому. Отже, розвиток є постійним, хоча і поступальним процесом, який відбувається внаслідок накопичення багатства, що стає фундаментом, завдяки якому досягається поступальність та спадкоємність, розвитку всіх складових елементів макроекономічної системи та зміна її структури (від простої до складної).

Постіндустріальне суспільство у цьому не виключення. Воно виникає на матеріальній основі індустріалізму. Проте матеріальне багатство, створене на основі продуктивних сил кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. (постіндустріальне за рівнем технологічного прогресу, втіленому в ньому), не відповідає відносинам, які засновуються на принципах гуманізму та повинні супроводжувати новий етап розвитку суспільства. Нинішній (трансформаційний період) наочно демонструє закон подвійного заперечення. Найвищою точкою загострення системної суперечності в рамках дії цього закону стала стадіальна за змістом світова фінансово-економічна криза (2008–2009 рр.).

Розвиток є безперервним процесом, а його циклічність проявляється у так званих «проривах», у результаті яких відбувається суттєва (кардинальна) зміна властивостей її елементів і самої системи. Під «проривами» ми розуміємо масштабне розв'язання накопичених внутрішніх суперечностей і проблем системи, у результаті якого відбувається заперечення попереднього стану чи явища, кардинальна зміна властивостей елементів та самої системи, її вихід за межі звичного кола функціонування, якісний «стрибок» – перехід системи на новий

рівень. Він є формою переходу, розривом звичного плину речей, циклічності, у результаті якого формується нова якість предмета. Узагальнюючи, необхідно констатувати, що розвиток сучасних макроекономічних систем залежить від стану та обсягу накопичених за минулі періоди матеріальних і нематеріальних багатств, їх організаційної структури та інституційного середовища.

Кожен із законів діалектики дозволяє пояснити певні особливості розвитку соціально-економічних систем: 1) закон єдності та боротьби протилежностей дає можливість виявити рушійні сили та джерела нагромадження багатства; 2) закон взаємного переходу кількості в якість розкриває механізм сучасного розвитку на основі формування людством матеріальних і духовних цінностей; 3) закон заперечення заперечень дозволяє відобразити шлях розвитку суспільства, що відбувається внаслідок змін структури багатства, зумовленої, своєю чергою, усвідомленням людством цінності первинних благ.

Рух сучасних макроекономічних систем залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів, в умовах та під впливом яких вона функціонує, до яких адаптується та розвивається. Через широкий спектр чинників та неможливість їх повністю контролювати економічне зростання та розвиток макроекономічної системи є своєрідним розбалансованим циклічним рухом по спіралі в заданому напрямі, який намагається, проте не в змозі досягнути рівноважного стану макроекономічної системи через постійні відхилення від траєкторії руху (зростання, спад) у процесі свого розвитку, що викликано впливом екзогенних та ендогенних чинників.

ВИСНОВКИ

Досліджено феномен відчуження об'єкта, як носія певних властивостей предмета багатства, від виявленої ідеї його існування – бути багатством. Як наслідок, у сучасних умовах цінність певних благ обумовлена тим, як сприймає (оцінює) їх людина: її поглядами, цінностями та практикою. Виявлено наростання суперечок стосовно дієвості теоретичних підходів до розуміння сучасних процесів, пов'язаних із формуванням і використанням багатства, ідентифікації його сутності та складових. Набув подальшого розвитку теоретико-методологічний

підхід до розуміння багатства як невід'ємної складової системної динаміки сучасного суспільства, що термінологічно, категоріально, змістовно та емпірично проявляється у взаємозалежності «багатство – потенціал – розвиток» і дозволяє показати специфіку ролі багатства в умовах поступового затвердження в соціумі постіндустріальних (інтелектуально-духовних гуманістичних) цінностей, використовуючи закони діалектики: рушійні сили та джерела нагромадження багатства (закон єдності та боротьби протилежностей); можливості суспільного розвитку на основі механізму формування багатства (закон взаємного переходу кількості в якість); спрямованість і шлях розвитку суспільства як результат розв'язання суперечностей у сфері відносин, пов'язаних зі створенням і використанням багатства (закон подвійного заперечення).

Виявлено, що особливістю потенціалу є те, що він є динамічною характеристикою, сутність якої проявляється лише у процесі його використання. Потенціал будь-якого досліджуваного предмета виявляється лише у зв'язку з певним процесом, метою, кінцевою ціллю застосування ресурсів. Лише використавши потенційні можливості, можна точно сказати про їх цінність та значущість для розвитку та зростання благополуччя суспільства. Для забезпечення ефекту розвитку системи необхідно, щоб використання супроводжувалося позитивним результатом. Лише в цьому випадку можна говорити про його цінність.

Використовуючи основні закони діалектики, було методологічно чітко пояснено роль багатства в розвитку сучасних макроекономічних систем і зростанні благополуччя суспільства в цілому. Встановлено, що розвиток макроекономічної системи розглядається як постійний динамічний процес її циклічного руху по спіралі до квазірівноважного стану. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бобух І. М.** Оцінка національного багатства у контексті міжнародного досвіду. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 2. С. 24–39.
2. **Гедз М. Й.** Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів. *Фінансовий простір*. 2012. № 5 (2). С. 33–38.
3. Inclusive Wealth Report 2012. Measuring progress toward sustainability. URL: <http://www.ihdp.unu.edu/docs/Publications/Secretariat/Reports/SDMs/IWR%20SDM%20Low%20Resolution.pdf>
4. Історична тенденція вживання поняття «Економічний потенціал» // Інформаційний ресурс «Google NGram». URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=economic+potential&year_start=1800&year_end=2000&corpus=15&smoothing=3&share=&direct_url=t1%3B%2Ceconomic%20potential%3B%2Cc0
5. Історична тенденція вживання поняття «Потенціал розвитку» // Інформаційний ресурс «Google NGram». URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=development+potential&year_start=1800&year_end=2000&corpus=15&smoothing=3&share=&direct_url=t1%3B%2Cdevelopment%20potential%3B%2Cc0
6. **Крихівська Н. О.** Підходи до визначення поняття «економічний потенціал підприємства». *Наукові записки*. Сер.: Економіка. 2013. № 21. С. 44–47.

7. **Ляховець О. О.** Оцінка національного багатства України. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Економіка. 2010. Т. 126. Вип. 113. С. 5–10.

8. Словник української мови: у 20 томах. Т. 1/за ред. В. М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 2010. 911 с.

9. **Тарасевич В. М.** «Багатство народів» Адама Сміта й підвалини політичної економії. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 1. С. 5–16.

10. **Шумська С. С.** Національне багатство України у вимірі показників СНР. *Фінанси України*. 2012. № 4. С. 27–40.

11. **Яренко Г. М.** Сутність багатства та його оподаткування в країнах Єврозоюзу. *Бізнес Інформ*. 2013. № 12. С. 88–92.

Науковий керівник – Шкурупій О. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Вищого навчального закладу Ужоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

REFERENCES

Bobukh, I. M. "Otsinka natsionalnoho bahatstva u konteksti mizhnarodnoho dosvidu" [Estimation of national wealth in the context of international experience]. *Ekonomika i prohozuvannia*, no. 2 (2011): 24-39.

Hedz, M. I. "Sutnist ta struktura sotsialno-ekonomichnoho potentsialu modernizatsii rehioniv" [The essence and structure of the socio-economic potential of modernization of the regions]. *Finsanovyi prostir*, no. 5 (2) (2012): 33-38.

"Inclusive Wealth Report 2012. Measuring progress toward sustainability". <http://www.ihdp.unu.edu/docs/Publications/Secretariat/Reports/SDMs/IWR%20SDM%20Low%20Resolution.pdf>

"Istorychna tendentsiia vzhyvannia poniattia «Ekonomichnyi potentsial»" [Historical tendency to use the concept of "economic potential"]. *Informatsiinyi resurs «Google NGram»*. https://books.google.com/ngrams/graph?content=economic+potential&year_start=1800&year_end=2000&corpus=15&smoothing=3&share=&direct_url=t1%3B%2Ceconomic%20potential%3B%2Cc0

"Istorychna tendentsiia vzhyvannia poniattia «Potentsial rozvytku»" [Historical tendency to use the concept of "Potential of Development"]. *Informatsiinyi resurs «Google NGram»*. https://books.google.com/ngrams/graph?content=development+potential&year_start=1800&year_end=2000&corpus=15&smoothing=3&share=&direct_url=t1%3B%2Cdevelopment%20potential%3B%2Cc0

Krykhivska, N. O. "Pidkhody do vyznachennia poniattia «ekonomichnyi potentsial pidpriemstva»" [Approaches to the definition of "economic potential of the enterprise"]. *Naukovi zapysky*. Ser.: Ekonomika, no. 21 (2013): 44-47.

Liakhovets, O. O. "Otsinka natsionalnoho bahatstva Ukrainy" [Estimation of national wealth of Ukraine]. *Naukovi pratsi* [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]. Ser.: Ekonomika vol. 126, no. 113 (2010): 5-10.

Slovyuk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, 2010.

Shumska, S. S. "Natsionalne bahatstvo Ukrainy u vymiri pokaznykiv SNR" [National wealth of Ukraine in the measurement of SNA indicators]. *Finsany Ukrainy*, no. 4 (2012): 27-40.

Tarasovich, V. M. "«Bahatstvo narodiv» Adama Smita i pidvalyny politychnoi ekonomii" [Adam Smith's "Wealth of Nations" and the foundations of political economy]. *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii*, no. 1 (2016): 5-16.

Yarenko, H. M. "Sutnist bahatstva ta yoho opodatkuvannia v krainakh Yevrosoiuzu" [The essence of wealth and its taxation in the countries of the European Union]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 88-92.